

Kasvat odotukset yliopistoja haastamassa

Keijo Virtanen

"Ehkä vanhin ja pinttynein näkemys akateemisista ihmisistä on heidän erikoislaatuisuutensa, suora-nainen outoutensa yliopiston ulkopuolisen maailman silmissä. He elävät omissa sfääreissään, ja heillä on usein tänäkin päivänä sekä leveä että korkea otsa, vanhanaikaiset jalkineet ja kimeä nauru." Näin aloittaa Lontoon yliopistossa työskentelevä tutkija Alain de Botton tänä vuonna ilmestyneen artikkelinsa, jossa hän tarkastelee yliopistojen tehtäviä vuosituhatvuotisen vaihtuessa. -de Botton kaipaa selvästikin paluuta aikaan, jolloin kukaan ei asettanut kyseenalaiseksi sitä akateemisen yhteisön perusaksioomaa, että tieto oikeuttaa itse itsensä ja että sen tuottamiseen tarvitaan kiireettömyyttä ja aikaa ajatella. Tosin hän itsekin myöntää, että tämä oppineisuuden kulta-aika lähti alamäkeen jo viime vuosisadan alkupuolella.

de Bottonin kaipuun ymmärtää sitä taustaa vasten, että Britanniassa yliopistojen perustehtävät ovat keskimääräistäkin voimakkaammin siirtyneet "suoran hyödyn" toteuttamiseen, toisin sanoen yritysten ja elinkeinoelämän, yhteiskunnan ja veronmaksajien välittömään huutoon vastaamiseen. Tämä on seurausta monista asioista alkaen harjoitetusta talous-, kulttuuri- ja yhteiskuntapolitiikasta yleensä ja päätyen sikäläisten ammattikorkeakoulujen (polytechnics) muuttamiseen yliopistoiksi. Näinä aikoina myös suomalaisen tiede- ja yliopistopolitiikan ytimeksi hyväksytään melko yleisesti ajatus, että yliopistojen tulee tutkimuksessaan ja koulutuksessaan antaa panoksensa yhteiskunnan nykyhetken ja lähitulevaisuuden tarpeisiin. Yliopistot ovat yhä myös tieteen työssijöitä, joissa tutkijat etsivät uutta tietoa, uusia menetelmiä ja uusia teorioita käyden vuoropuhelua oman alansa tieteellisten ehtojen ja käytäntöjen kanssa. Tulosten pätevyys on arvioitavissa usein vasta vuosien tai vuosikymmenten päästä.

Kasvat odotukset ja rahoitukset

Tasapaino välittömiin odotuksiin vastaamisen ja tieteellisen toiminnan perusluonteen välillä on keskeinen tavoite silloin, kun yliopistojen toimintaympäristö on vahvassa muutoksessa. Yhtä lailla tärkeää on kysymys suhteestamme maailmanlaajuiseseen tiede-, koulutus- ja yliopistoyhteisöön: miten ja keiden kanssa suomalaisten yliopistojen tulisi olla yhteistyössä? Ja lopulta: mikä tehtävä yliopistoilla on suomalaisen yhteiskunnan moninaisen koulutustarjonnan kirjossa, mitä ja miten yliopistoissa kannattaa tutkia ja opettaa? Näiden kysymysten välityksellä yritän pohtia odotusten (toisin sanoen muuttuvan toimintaympäristön) ja yliopiston reagointi- ja ennakoitavuuden välistä jännitettä.

Vielä viisitoista vuotta sitten yliopistojen valtion tulo- ja menoarvion ulkopuolelta saama rahoitus nähtiin kyseenalaisena, jopa vaarallisena tieteellisen toiminnan autonomisuutta uhkaavana tekijänä. Nyt asenne on muuttunut. Myönnetään, että vuoropuhelu yliopiston ulkopuolella olevan maailman kanssa on välttämätöntä. Sen tulee toimia jo siksi, että ymmärrämme, mitä ympärillämme tapahtuu ja mitä meiltä odotetaan. Toimintamme kokonaisresurssointi on niin ikään sidoksissa tähän suhteeseen. Valtion yliopistobudjetti perustuu vuosi vuodelta enemmän kilpailuun ja tuloksellisuuteen – muusta rahoituksesta puhumattakaan. Niin sanottu ulkopuolinen rahoitus merkitsee monissa yliopistoissa jo kolmannesta kokonaisrahoituksesta – paikoin enemmänkin.

Elämme sitten yleisen talouden nousu- tai laskukautta, yliopistojen kokonaisrahoitus näyttää olevan kasvussa. Tämähän on hyvä asia, vai mitä? Kun asiaa tarkastellaan yliopistoihin asetettujen odotusten kannalta, näin tietenkin on. Yliopistot saavat itselleen jatkuvasti lisää tehtäviä, niihin luotetaan, ne voivat palkata lisää henkilökuntaa, niiden ei tarvitse nojautua enää pelkästään valtion suoraan tukeen. Yliopistot eivät ole norsunluutomissa vaan dynaamisia toimijoita yhteiskunnassa.

Muiden yliopistojen ohella myös Turun yliopisto on muuttanut viime vuosina aiempaa kiinnostavammaksi etenkin omalla alueellaan. Kolme vuotta sitten tehdyssä laajassa kyselyssä se

arvioitiin Varsinais-Suomen merkittävimäksi vaikuttajaksi. Tällä hetkellä yhteistyö etenkin Turun kaupungin, mutta kasvavasti myös ympäristökuntien ja elinkeinoelämän kanssa on läheistä, luontevaa ja lähes jokapäiväistä. Osapuolet ymmärtävät toistensa merkityksen.

Yliopistojen panos alueelliseen kehittämiseen ei kuitenkaan lähde vain sinänsä tärkeistä, akuuteista tutkimus- tai koulutushankkeista vaan myös ja ennen kaikkea siitä henkisestä pääomasta, jonka monialainen yliopisto voi välittää ulospäin. Kontakteillaan se avaa kaupunkien, kuntien ja yritysten tietä myös kansainväliseen taloudelliseen ja kulttuuriseen yhteistyöhön niin lähellä kuin kauempanakin.

Kehittymättömät pelisäännöt

Yliopistojen toimintaympäristön muuttuminen asettaa myös uusia vaatimuksia ja aiheuttaa ongelmia, jotka ovat parhaillaan arkipäivää ja ratkaisuja odottavia. Jo valtiovallan päätöksin yliopistojen velvoitteet lisääntyvät. Esimerkistä käyvät tutkijakoulut, jotka tulevat ensimmäisen nelivuotiskautensa päähän tänä vuonna. Päätös uusista tutkijakouluista on juuri tehty. Uusien päätoimisten tohtorikokelaitten sijoittaminen yliopistojen tiloihin ja laitteiden hankkiminen heidän käyttöönsä edellyttää varoja. Sama koskee kaikkea uutta tutkimus- ja koulutustoimintaa.

Kysymys ulkopuolisen rahoituksen ja uusien hankkeiden yleiskustannuksista onkin nopeasti laukeava aikapommi, johon on vain yksi ratkaisumahdollisuus. Yliopistot eivät kestä sitä, että niiden perusrahoituksesta otetaan vuodesta toiseen varat, jotka tarvitaan uusien toimintojen ja velvoitteiden infrastruktuuriin kuten tiloihin ja laitteisiin. On nopeasti ja määrätietoisesti saatava aikaan toimiva järjestelmä, jolla uusista avauksista aiheutuvat yleiskustannukset voidaan täysimääräisesti kattaa. Tämän tulee koskea myös Suomen Akatemialta saatavaa merkittävää tutkimusrahoitusta.

Ulkopuolinen rahoitus synnyttää yliopistoihin ja niiden liepeille myös sellaista uutta tutkimustoimintaa ja uusia yrityksiä, joiden suhde yliopistoihin on vielä epäselvä tai ainakin määrittämätön. Tämä on varsin luonnollista vaiheessa, jossa muutokset ovat nopeita. Kansainvälistä kehitystä seuraten yliopistojen ja niiden toimintaympäristön välimaastoon ja yhteistyökumppaneiksi on nopeaan tahtiin versonut organisaatioita ja yrityksiä, joiden joukkoa voidaan luonnehtia vaikkapa käsitteellä "institutional thickness". Esimerkiksi Turussa on jo nyt kaupungin kolmen yliopiston hyvän yhteistyön ansiosta Suomen oloissa runsaasti tällaista toimintaa.

Pelisäännöt yliopistojen ja yritysten välillä, osaamisen säilyttäminen yliopistoissa, tieteellisen tason takaaminen ja kysymykset oikeuksista tutkimustuloksiin edellyttävät kuitenkin täsmentämistä. Näitä ongelmia pohditaan tutkijoiden immateriaalisia oikeuksia käsittelevän työryhmän muistiassa, johon yliopistot ovat äskettäin antaneet kommenttinsa.

Yliopistojen avautuminen ulospäin aiheuttaa muun ohella haasteita myös henkilöstöhallinnolle. Yliopistojen piirissä työskentelevien määrä kasvaa jatkuvasti ulkopuolisen rahoituksen ansiosta. Monet palvelussuhteet ovat lyhyitä, mutta käytännössä ne osoittautuvat esimerkiksi työtehtävien vaihtuessa usein varsin pitkiksi. Yliopistoissa pyritään nykyisen virkamieslainkin edellyttämänä vakinaistamaan määräaikaista virkasuhteita, mutta tehtävä on monisäikeinen tilanteessa, jossa näitä henkilöitä on jopa puolet koko henkilökunnasta.

Lisäksi nuorten, jo tohtorin tutkinnon suorittaneiden tutkijoiden määräaikaisten virat vaativat tarkastelua heidän osaamisensa säilyttämiseksi yliopistoissa myös tulevaisuudessa. Yksi tapa olisi eriyttää selkeästi toisistaan tohtorin tutkinnon jo saavuttaneiden ja tohtorin tutkintoon tähtäävien assistentit.

Ei viidakon vaan yliopistolain hengessä

Kansainvälisesti 1900-luvun puolivälistä vähittäin alkanut ja tällä vuosikymmenellä voittonsa lunastanut vapaa markkinatalous on heijastunut moniin eurooppalaisiin yliopistoihin yltöpäisenä "päivän tarjouksiin" vastaamisena. Perustana tälle ovat olleet samanaikainen yliopistoideologian muutos sekä valtion tuen dramaattinen vähentyminen. Ne eivät ole taanneet pitkäjänteistä yliopistolaitteikkaa.

Suomessa valtiolta on useita muita länsimaita paremmin ymmärtänyt monialaisten tiedeyliopistojen merkityksen. Niin

paljon kuin opetusministeriön ohjaavaa roolia kritikoidaan, sillä on myös hyviä puolia. Olemme Suomessa pystyneet varmistamaan sen, että yliopistoissa on kovaa ja pehmeätä tiedettä ja koulutusta – siis että hyvinvointi koostuu sekä aineellisista että aineettomista tekijöistä. Tätä korosti painokkaasti argumentoiden myös opetusministeri Olli-Pekka Heinonen luennoidessaan lokakuussa Pariisissa järjestetyssä UNESCO:n maailmankonferenssissa.

Suomessa yliopistopolitiikkaa ei harjoiteta vaan uuden, kaikille yliopistoillemme yhteisen puitelain hengessä. Sen mahdollistamaa liikkumatilaa ja avoimuuteen kannustavuutta on yliopistoissamme ryhdytty viime talvena toteutetun valmistelutyön seurauksena soveltamaan käytäntöön nyt alkaneena lukuvuonna. Lähtökohdana on aiempaa joustavampi hallinto, johon oman panoksensa antavat myös yliopisto-opettajien vuotuisen kokonaistyöaikaan siirtyminen sekä professorien nimitysvallan siirtyminen yliopistoille itselleen.

Pohdintaa voimavarojen suuntaamisesta aiheuttavat kuitenkin etenkin uudet avaukset (esim. uudet koulutusohjelmat ja jonkin vanhan alan koulutuksen laajentaminen), sillä ne heikentävät vastaavasti yliopistojen perustoimintoja ja luovat epävarmuutta, koska valtion yliopistobudjetti ei kokonaisuutena kasva. Laskukautena sitä leikataan, ja nousukautena sillä osallistutaan valtion velan lyhentämiseen. Yliopistoille tulisikin suoda yhä enemmän tiede- ja koulutuspoliittista vapautta, vastuuta ja luottamusta päärahoittajan, valtiovaltan taholta, vaikka perusohjaus sieltä oikeutetusti tapahtuukin.

Verkkoja lähelle ja kauaksi

Jokaisen suomalaisen yliopiston toimintaympäristöksi on viimeistään tällä vuosikymmenellä laajentunut aito ja välttämätön yhteys oman maan rajojen ulkopuolelle. Tutkijoilla on tietenkin ollut kontakteja ulkomaisiin kollegoihin vuosikymmenien – vuosisatojenkin – ajan. Ne ovat mahdollistaneet intensiivisen tutkimusyhteistyön, jonka yhtenä osoituksena on se, että nykyään etenkin luonnon- ja lääketieteelliset julkaisevat käytännössä lähes kaikki tieteelliset tuloksensa kansainvälisillä foorumeilla.

Kaikilla tieteenaloilla ulkomaiset yhteydet ovat myös luoneet edellytykset opiskelijavaihdolle. Euroopan unionin tutkimusohjelmat ja -rahoitus sekä laaja opiskelijavaihto ovat lopullisesti tehneet suomalaisistakin yliopistoista kansainvälisiä.

Esimerkiksi Turun yliopistosta lähti viime vuonna noin 600 opiskelijaa ulkomaille, ja saman verran ulkomaisia opiskelijoita suoritti opintoja täällä. Yliopistolla on yhteistyösopimukset 29 ulkomaisen yliopiston kanssa, minkä lisäksi se kuuluu 35 muun yliopiston kanssa eurooppalaiseen Coimbra-ryhmään. Opiskelija- ja opettajavaihtoyhteistyötä tehtiin pelkästään Euroopan unionin Sokrates/Erasmus -ohjelman puitteissa 120 yliopiston kanssa vuonna 1997.

Tällaiset sekä kymmenet muut yliopistojen, niiden laitosten ja tutkijoiden yhteistyöhankkeet edellyttävät mm. maailman yliopistojen entistä syväisempää tuntemusta, suorita yhteyksiä, organisoimista ja monipuolista englanninkielistä opetustarjontaa. Hakemus- ja muiden aikataulujen kiristyessä entinen "rauhan rutiini" on historiaa. Yliopistojen arkipäivää on nyt – toivottavasti hallittu – kaos.

Toisaalta vieläkin – tosin entistä harvemmin – kuulee ääniä, että yliopistojen tulee keskittyä oman alueensa ja maansa ongelmien ratkaisemiseen, että kansainväliseen yhteistyöhön kuuluu liikaa voimavaroja tai että matkustellaan turhaan kaikenlaisiin konferensseihin ja -seminaareihin. Kaikesta voi halutessaan tietenkin löytää tehottomuutta ja pinnallisuutta, mutta nykyisessä maailmassa mikään yliopisto tai tieteenala ei voi enää sulkeutua kansallisten tai paikallisten rajojen sisään. Itsestään selvästi myös ns. kansalliset tieteet hyödyntävät tieteenalansa metodologista ja teoreettista vuoropuhelua.

Kansainvälisellä yhteistyöllä haetaan sitä paitsi lisäarvoa Suomessa tehtävälle tutkimukselle ja koulutukselle, ja vastaavasti pyritään välttämään omat vahvuudet kansainväliseen tiedeyhteisöön.

Tutkimuksen ja koulutuksen ykseys

Etenkin monialaiset yliopistot antavat tieteellisen tutkimuksen ja

koulutuksen ohella jokaiselle opiskelijalleen mahdollisuuden monipuoliseen sivistymiseen ja toimimiseen muissa kulttuureissa. Yliopistojen tuleekin pystyä kouluttamaan vastuuntuntoisia, tietäviä, kriittisesti tietoon suhtautuvia, yhteiskunnallisesti suuntautuneita oman alansa hallitsijoita – siis sivistyneitä kansalaisia yhteiskunnan palvelukseen. Usein väärinkin ymmärretty saksalainen filosofi Friedrich Nietzsche ilmaisi suunnilleen saman jo viime vuosisadan lopulla arvioidessaan, että useimmat opiskelijat tulevat yliopistoon toivoen opintojen auttavan heitä parempaan elämään.

Yliopistot ovat sekä tänään että tulevaisuudessa korkeimman tutkimuksen ja opetuksen työssijöitä. Niiden erityislaatu suhteessa muihin suomalaisiin tutkimus- ja koulutusinstituutioihin on siinä, että vain niissä uusimman tieteen tulokset heijastuvat suoraan koulutukseen – monesti jopa yhden ja saman tutkijan/opettajan välittämänä.

Ranskalaisen kirjailijan Victor Hugon on kerrottu tokaisseen, että "tiede sanoo ensimmäisen sanan kaikesta eikä viimeistä mistään". Näin on hyvä, sillä vain siten tiede edistyy, ja sillä säilyy mahdollisuus myös maailman muuttamiseen. Edellytyksenä tälle on kuitenkin se, että tiedon soveltajien valmius yliopistoissa tuotettavan tiedon käyttämiseen kasvaa. Viimeksi kuluneena vuosikymmenenä yliopistojen opettajat ja tutkijat ovat kantapään kautta itse oppineet sen, että heidän ympärillään on yhteiskunta, maailma ja elämää, jota heidän työnsä tulee puhutella. Siperia on opettanut meitäkin.

Ei ole mitään syytä olettaa, että muutoksen tuulet heikkenisivät. Toivottavasti suunta vain on oikea.

Kirjoittaja on Turun yliopiston rehtori. Kirjoitus nojaa olennaisilta osiltaan hänen 3.9.1998 pitämäänsä lukuvouden avajaispuheeseen.